

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ НАУКОВИХ РОЗРОБОК ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті проаналізовано наукові підходи до такої важливої проблеми як підвищення конкурентного розвитку підприємства на основі комерціалізації наукових розробок. Вказано на труднощі, які гальмують процеси формування та передачі наукових розробок у виробництво. Автором запропоновано рекомендації щодо активізації комерціалізації наукових розробок.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інновації, інноваційна діяльність, конкуренція, конкурентоспроможність, комерціалізація наукових розробок.

В статье проанализированы научные подходы к такой важной проблеме как повышение конкурентного развития предприятия на основе коммерциализации научных разработок. Указано на трудности, которые тормозят процессы формирования и передачи научных разработок в производство. Автором предложены рекомендации по активизации коммерциализации научных разработок.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, инновации, инновационная деятельность, конкуренция, конкурентоспособность, коммерциализация научных разработок.

New scientific ways to such important problem like increasing a competitive development of enterprise on the base of commercialization of scientific product development are analyzed. Difficulties which delay processes of forming and transfer scientific product development in production are indicated. Recommendations as to stirring up of scientific product development are proposed by author.

Keywords: intellectual property, innovations, innovation activity, competition, competitiveness, commercialization of scientific product development.

В сучасному світі, коли економіка України усе більше інтегрується в світову, виникає гостра необхідність усвідомлення, що комерціалізація наукових розробок стає основою конкурентного розвитку підприємства. На жаль, трансформаційні процеси входження в ринкову економіку не створили умов для розвитку інноваційної економіки. Навпаки, наша країна усе більше розвивалась як сировинний ресурс для інших більш розвинених економік. Разом з тим, формування інноваційного простору в національній економіці дає поштовх для цивілізованого розвитку країни. Але формування інноваційних відносин в економіці країни неможливе без інвестиційної підтримки з боку держави. Проблеми державного регулювання комерціалізації наукових розробок широко аналізуються як науковцями, так і практиками. Активна діяльність з комерціалізації наукових розробок може стати в Україні стратегічним напрямком розвитку конкурентоспроможності національної економіки. Практична значущість аналізу й оцінки форм і методів комерціалізації наукових розробок з метою підвищення конкурентних переваг підприємства в Україні обумовили актуальність обраної теми.

Економічні аспекти комерціалізації наукових розробок та їх впливу на підвищення конкурентного розвитку підприємницької діяльності постійно знаходяться в центрі уваги науковців і практиків. Теоретико-методологічні засади теорії інноваційної діяльності та її впливу на конкурентоспроможність підприємства в зарубіжній економічній літературі досліджувались: В. Зомбартом, М. Кондратьєвим, Дж. Коммонсом, Е. Менсвілдом, Г. Мюрдалем, Д. Нортон, М. Портером, П. Самуельсоном, Ф. Хайєком, Й. Шумпетером та ін. До вітчизняних дослідників зазначеної проблеми слід віднести: В.Базилевича, А.Чухно, В.Гейця, О.Бутнік-Сіверського, З.Варналія, М.Вачевського, В.Вірченка, І.Дахно, О. Жилінську, А.Ігнатюк, А.Красовську, Г.Філюк, В. Осецького, В.Сизоненка та ін. Російські вчені: Г.Бромберг, С.Валдайцев, А.Козирєв, Б.Леонтьєв, Н.Шаранова та ін.

Не дивлячись на величезну зацікавленість науковців і кількість наукових праць з даних питань ступінь розробленості проблеми комерціалізації наукових розробок як фактора конкурентного розвитку підприємства залишається ще недостатньо дослідженою з теоретико-методологічних і практичних питань. Існує необхідність уточнення та розвитку теоретико-методологічних підходів до виявлення особливостей впливу наукових розро-

бок на підвищення конкурентоспроможності підприємства в умовах фінансової глобалізації, а також в умовах модернізації національної економіки.

Мета даної статті – розробка науково-практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентного розвитку підприємства завдяки активізації процесу комерціалізації наукових розробок в Україні.

Теоретичною та методологічною основою дослідження проблеми комерціалізації наукових розробок як фактору конкурентного розвитку підприємства слугували фундаментальні концепції економічних шкіл та теорій щодо інноваційного розвитку економіки, проблем конкуренції, а також сучасні праці науковців і практиків щодо необхідності комерціалізації наукових розробок і їхнього впливу на конкурентоспроможність економіки. Методологічними засадами даної статті слугували діалектичний підхід, методи системного аналізу до економічних явищ, аналізу та синтезу, економіко-статистичні методи, методи експертних оцінок тощо.

Сьогодні інтелектуальна власність є однією з фундаментальних економічних категорій – фактором виробництва, необхідним для посилення позицій суб'єкта господарювання в конкурентному середовищі.

На думку відомого вченого В.Д. Базилевича, "трактування інтелектуальної власності доцільно розглядати через призму трьох підходів – етико-економічного, соціально-економічного та економіко-правового" [1, с. 6]. У найширшому розумінні інтелектуальна власність на думку В.Д. Базилевича, означає закріплення законом права на результати інтелектуальної діяльності людини у виробничій, науковій, літературній, художній та інших сферах. Ці права належать не до матеріального об'єкта, а до відображеної у ньому інформації. Як на власність у вигляді рухомого і нерухомого майна, так і на інтелектуальну власність існують деякі обмеження, наприклад обмеження строку дії авторського права і охоронних документів (патентів, свідоцтв). Інтелектуальна власність об'єднує промислову власність і твори, що охороняються авторським правом [2]. Ми у своєму дослідженні використаємо економіко-правовий підхід.

Для юристів інтелектуальна власність означає майнові та особисті немайнові права особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності. У Цивільному Кодексі України (ст. 420) зазначені об'єкти інтелектуальної власності, а в ст. 423-424 визначені права їх власників.

Разом з тим людина – носій ідеї, яка є об'єктом інтелектуальної власності, що підлягає правовій охороні, потребує необхідних умов для реалізації власних ідей. До таких відносять матеріально-технічне забезпечення, організаційно-управлінські інститути. Без зазначеного неможливий процес комерціалізації. У ст. 421 ЦК України йдеться про те, що майнові та немайнові права можуть належати іншим особам. Тому комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності потребує правового захисту.

Спосіб перетворення об'єкту інтелектуальної власності (інноваційний продукт, інноваційні технології) у товар, втілення його у виробництво й отримання від цього комерційного результату і є комерціалізацією наукових розробок.

Разом з тим вартісне оцінювання об'єктів інтелектуальної власності є досить складним процесом [1, с. 7].

Важливим є те, що нововведення має приносити вигоду. Компанія досягає конкурентних переваг завдяки інноваціям, – зазначає М.Портер, ... конкуренти відразу ж обов'язково обійдуть будь-яку компанію, яка перестане удосконалюватись і втілювати інновації [3]. Інновації – те ж саме, що й нововведення [4]. Innovation – The creation of new products and/or services [5].

Засновником теорії інновацій є видатний вчений Й.Шумпетер. Під інноваціями він розумів будь-які зміни, які відбуваються внаслідок використання нових або удосконалених рішень технічного, технологічного, організаційного характеру в процесах виробництва, постачання та збуту продукції тощо [6].

В сучасному трактуванні інновації – нововведення в галузі техніки, технології організації праці або управління, засноване на використанні досягнень науки і передового

досвіду, що забезпечує якісне підвищення ефективності виробничої системи або якості продукції. Термін Innovatio походить з нової латини і представляє собою синтез 2-ох слів – investio (одягаю) та novatio (оновлюю) [7].

Інноваційна діяльність, на думку О.Б. Бутніка-Сіверського, це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, і зумовлює випуск на ринок нових конкурентноздатних товарів і послуг [8]. У процесі інноваційної діяльності всі учасники інноваційного процесу – вчені й розробники, виробники й інвестори економічно зацікавлені – прагнуть швидкого досягнення комерційного успіху від використання інновацій.

У поняття "інноваційна діяльність" включаються: науково-технічна діяльність, організаційна, фінансова і комерційна та є важливою складовою просування нового споживачам. Наукові дослідження і розробки, будучи джерелом нових ідей, здійснюються на різних етапах інноваційного процесу [9]. Втілення результатів інноваційної діяльності у процес виробництва, надання послуг і отримання від цього вигоди в сучасних умовах економічного розвитку України надає конкурентних переваг.

Існують два основні шляхи комерціалізації наукових розробок [10]:

- безпосередня комерціалізація через передання (продаж) прав інтелектуальної власності на ці результати, як інноваційний продукт;
- опосередкована комерціалізація шляхом продажу інноваційної продукції у виробництві якої використані результати НДР. Вони можуть реалізовуватись у таких формах і методах (див. табл.1).

Таблиця 1. Форми та методи комерціалізації результатів НТД*.

№ з/п	форми	методи
1	використання результатів НТД у власному виробництві	– внесення до статутного фонду на власному підприємстві; – використання технології у власному виробництві
2	передача (продаж) результатів НТД	– передача (продаж) за ліцензійним договором; – передача (продаж) за договором франшизи; – повна відмова від прав на розробку на користь контрагента; – продаж або здача в оренду обладнання; – угода "під ключ" тощо
3	створення нових (або спільних) підприємств для просування результатів НТД	– створення спільних (з інвестором, партнером) підприємств; – венчурне підприємництво; – різні форми кооперації розробників і партнерів

*Джерело: [11]

В Україні склалась ситуація, де відсутня наукова мобільність талановитої молоді й інтеграція фундаментальної науки в світову. А це призводить до стримування втілень у практику вітчизняних наукових розробок, а отже й до зменшення конкурентоспроможності як самих технологій у виробництві, так і нової продукції. Крім того, розвитку наукових досліджень та наукових розробок заважають низький інноваційний потенціал, низький рівень фаховості працюючого персоналу в бізнесі. На підтвердження цьому наступні дані: "з 1991 року чисельність науковців-дослідників в Україні зменшилась втричі та зараз, в наукових організаціях державного, підприємницького та освітянського секторів науки працює 135 тис. чол. – 0,7% зайнятого населення країни, з них 70 тис. – дослідники (16 тис. кандидатів наук, 4 тис. докторів наук і 50 тис. виконавців наукових і науково-технічних робіт без наукового ступеня)", порівнюючи Україну з Росією та Білорусією, зазначено, що там на сьогодні чисельність співробітників наукових організацій складає 1,1% та 1,3% відповідно від чисельності зайнятого населення [12]. Тому проголошена модернізація економіки країни повинна створювати умови для наукових досліджень, сприяти

удосконаленню таких інституцій, як банківська система, фінансовий ринок, інституції в галузі патентування і страхування наукових досліджень і розробок.

Конкурентоспроможність національної економіки розглядається нами як здатність економіки реагувати на внутрішню і зовнішню кон'юнктуру, адаптуючись до вимог сучасної економіки за рахунок інноваційних методів державного регулювання, підтримувати стійкість динамічного розвитку економіки на засадах відтворення інновацій. Конкурентоспроможність економіки залежить від конкурентного розвитку підприємства. В основі останнього лежать такі характеристики конкуренції: як адаптивні – стійкість під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників; компенсаційні – здатність до компенсації втрачених переваг і здатність до використання інновацій. У нашому випадку до комерціалізації наукових розробок. Не применшуючи значення названих характеристик конкуренції підприємств, слід акцентувати увагу на такому її чиннику як людський капітал, який ми розглядаємо як знання, вміння, навички і компетенції людини, а також такий чинник як безперервність інноваційного відтворювального процесу тощо. Таким чином конкуре-

нтий розвиток підприємництва можливий в сприятливому інституційному середовищі.

До сприятливого інституційного середовища ми відносимо певні форми організації економічних відносин, формальні й неформальні інституції, учасників, а також механізми закріплення цих відносин. Нажаль в Україні ще не подолано протиріччя між формальними і неформальними інституціями, їхніми нормами. Інституційне середовище, яке б сприяло комерціалізації наукових розробок як фактору конкурентного розвитку включає в себе створення нових інституцій, які сприятимуть реформуванню державного сектору науки.

Важливу роль в створенні сприятливого інституційного середовища відіграє система державного регулювання. Форми й методи державного регулювання комерціалізацію наукових розробок можуть бути різноманітними, це залежить від економічної політики, яку проводить держава. Роль держави у комерціалізації наукових розробок, на нашу думку, полягає у наступному: підтримувати вільний ринок для комерціалізації наукових розробок, створювати сприятливі умови для інвестиційного клімату їх залучення у практику тощо. Конкурентні переваги підприємців через залучення наукових розробок повинні бути й за умов безпосередньої фінансової підтримки з боку держави. У 2011 році на фундаментальні дослідження обсяг бюджетного фінансування становив 164,7 млн. гривень, на 2012 рік – 191,2 млн. гривень, тобто на 16% більше. По відношенню до 2009 року обсяг фінансування у 2012 році збільшено на 76,6%. У 2011 році обсяг бюджетного фінансування на прикладні дослідження і розробки склав 123,0 млн. гривень, на 2012 рік – 154,3 млн. гривень, що на 25% більше у порівнянні з 2011 роком. По відношенню до 2009 року обсяг фінансування у 2012 році збільшено на 218%. Згідно із проектом Державного бюджету України на 2013 рік на фінансування фундаментальних і прикладних досліджень планується передбачити близько 366 млн. гривень, зокрема на фундаментальні дослідження – 202,5 млн. гривень, а на прикладні дослідження і розробки 162,5 млн. гривень [13].

Одним з головних методів державного регулювання комерціалізації наукових досліджень і розробок з метою підвищення конкурентоспроможності підприємництва має стати стимулювання інвесторів, які вкладають кошти у наукоємні, високотехнологічні виробництва; стимулювати створювати наукові лабораторії у ВНЗ з метою наукових досліджень і доведення їх до розробок, а згодом і комерціалізації за рахунок податкових пільг, державних кредитів, бюджетне датування, митне регулювання та удосконалення ціноутворення тощо.

У напрямку комерціалізації наукових досліджень, – зазначав Є.М.Суліма, Перший заступник міністра Мінмолодьспорт України, виступаючи у м. Харків, активізовано роботу ВНЗ та наукових установ. Так, якщо у 2009 році частка коштів спецфонду у загальному обсязі фінансування становила 30%, то у 2011 році частка збільшилася і становить 42 %, а у 2012 році за перше півріччя частка становить 70 % від запланованого обсягу надходжень. Міністерство з метою ефективного вкладення бюджетних коштів у виконання науково-дослідних робіт та отримання вагомих наукових результатів протягом останніх двох років сприяє формуванню тематики наукових досліджень і розробок відповідно до профілю вищого навчального закладу, де співвідношення фундаментальних досліджень та прикладних досліджень і розробок, становитиме: 30 на 70 – для технічних, технологічних та політехнічних університетів; 60 на 40 – для класичних, педагогічних, економічних, юридичних та художніх університетів [13].

Вітчизняні науковці наголошують на тому, що сьогодні ВНЗ України вже не тільки вища школа, що здійснює освітянську та наукову функції, а й науково-дослідну, інноваційну діяльність, а відтак і комерціалізацію НДДКР. На підтвердження цьому, 10 січня 2013 року КНУ імені Тараса Шевченка відвідали представники Українського науково-технологічного центру в Україні (УНТЦУ). За останні 2 роки в КНУ імені Тараса Шевченка виконано 13 проектів, разом з тим їх кількість може бути значно більшою. Науковці університету накопичують досвід з підготовки проектів, що фінансуються з-за кордону. УНТЦ співпрацює з багатьма фондами та донорськими організаціями, що виступають інвесторами проектів та партнерами-організаціями із США, Канади та Європейського союзу. На 2013 рік бюджет УНТЦ складає понад 17 млн. дол. США і перевага буде надаватися партнерським проектам. В. Корсун, заступник виконавчого директора УНТЦ (США) висловив велику зацікавленість у розвитку співробітництва з науковим парком університету. Він підкреслив важливість отримання закордонних патентів та ліцензій, що є складовою комерціалізації науково-технічних розробок [14].

Покращенням інституційного середовища можна назвати прийнятий 2 жовтня 2012 року ВР України Закон "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій" у новій редакції. Згідно із новою редакцією Закону майнові права на розроблені за кошти державного бюджету технології передаються організаціям-розробникам для їх комерціалізації. Законом також передбачено механізм, за якого кошти, одержані у результаті трансферу технологій, створених за рахунок бюджетних коштів, майнові права на які передано організації-розробнику, залишаються організації-розробнику і використовуються нею для виплати винагороди авторам технологій та/або об'єктів права інтелектуальної власності, розвитку інноваційної діяльності та трансферу технологій організації, зокрема оплати закордонного патентування [13]. Нова редакція прийнятого Закону стимулюватиме комерціалізацію наукових розробок, що в підсумку позитивно вплине на конкурентоспроможність національної економіки.

Разом з тим існують певні труднощі в комерціалізації наукових розробок, на яких наголосила Т.К.Кваша, завідувач відділення прогнозно-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності УкрІНТЕІ, що гальмують процеси формування та передачі науково-технічного продукту у виробництво:

- відсутність системного стратегічно орієнтованого підходу до інноваційної сфери взагалі та підміна його розрізненими заходами, які не досягають своєї мети;
- відсутність чітких дійових механізмів із залучення та використання результатів науково-технічної діяльності в господарський обіг;
- відсутність інтересу до розвитку (а отже, й фінансування) новітніх технологій з боку бізнесу. Якщо в інноваційно активних країнах на сьогодні співвідношення державних та недержавних джерел витрат на НДДКР тягнє до 30:70, то в Україні лівова частка тягаря фінансування цієї сфери (більш як 40% загального обсягу інвестицій) лягає на обмежений ресурс державного бюджету;
- відсутність критеріїв оцінки ринкової вартості науково-технічної продукції;
- відсутність інфраструктури, що забезпечує вирішення окремих питань комерціалізації наукових розробок на різних етапах їхньої готовності;
- недостатня компетентність суб'єктів інноваційної діяльності, а саме – неусвідомлення визначальної ролі інтелектуальної власності в розвитку економіки керівниками наукових організацій і промислових підприємств.

Крім того, інвестору необхідний закінчений продукт – апробовані та підтверджені провідними науковими установами бізнес-проекти, які супроводжуються доказовими розрахунками економічного, екологічного, соціального ефекту тощо. Переважна кількість науковців не усвідомлює важливості комерціалізації та не спроможна комерціалізувати результати своїх досліджень;

- суперечлива законодавча база, що регламентує діяльність у сфері інновацій і трансферу технологій, та відсутність реальних стимулів у суб'єктів підприємницької діяльності до інвестування в наукові дослідження [15]. А також, на нашу думку:

- відсутність оцінки і охорони прав інтелектуальної власності;
- розробка бізнес-плану комерціалізації наукового результату;
- пошук інвесторів і партнерів у процесі комерціалізації наукових розробок;
- вибір шляхів, форм і методів просування на ринок наукових розробок;
- пошук шляхів фінансування наукових розробок;
- відсутність підтримки стартапів та ін.

Для успішної комерціалізації наукових розробок з метою підвищення конкурентного розвитку підприємства необхідно розв'язати чимало проблем. До головних шляхів інноваційної політики (активного втілення наукових розробок у виробництво) в умовах модернізації економіки України, що сприятиме конкурентному розвитку підприємства, слід віднести:

- 1) створення інституційного середовища, зокрема, економіко-організаційних та правових умов для комерціалізації наукових досліджень і наукових розробок, які б забезпечували конкурентний розвиток підприємницької діяльності;
- 2) стимулювання до ефективного використання наукових розробок у реальній економічній діяльності (бізнесі);
- 3) забезпечення рівних умов як для винахідників, так і для споживачів наукових досліджень і наукових

УДК 336.760.341

Л. Молдаван, д-р екон. наук, проф. (ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України")

КОНКУРЕНТНИЙ РОЗВИТОК МАЛОГО І СЕРЕДЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Досліджено конкурентний розвиток малого і середнього підприємництва у сільському господарстві. Визначено проблеми та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: конкурентний розвиток, мале і середнє підприємництво, сільське господарство, фермерські господарства.

Исследованы конкурентное развитие малого и среднего предпринимательства в сельском хозяйстве. Определены проблемы и предложены пути их решения.

Ключевые слова: конкурентное развитие, малое и среднее предпринимательство, сельское хозяйство, фермерские хозяйства.

Competitive development of little and middle enterprise in agriculture is studied. Problems are determined and ways of solution are proposed.

Keywords: competitive development, little and middle enterprise, agriculture, farming.

У світовій науці і практиці застосовуються різні критерії віднесення суб'єктів підприємництва до малих, середніх і великих, серед яких найбільш поширеними є такі як чисельність зайнятих, обсяг продажу, балансова вартість активів й інші. Водночас звертає на себе увагу відмінність їх застосування у народному господарстві і сільськогосподарській галузі, що пояснюється специфікою останньої. У США, наприклад, фірми залежно від чисельності найманих працівників та відповідно до критеріїв Адміністрації малого бізнесу поділяються на найменші (1-24 особи), малі (25-99 осіб), проміжні або середні (100-499 осіб), великі (500-999 осіб) та дуже великі (1000 і більше осіб). У сільському ж господарстві за

розробок відповідно до передових у цьому сенсі розвинених країн світу;

4) при використанні наукових розробок – інновацій у реальній економіці враховувати протиріччя між інноваціями як додатковим залученням інвестицій і конкуренцією, оскільки інновації – джерело конкурентоспроможності, а з іншого, інновації сприяють додатковим витратам, що зменшує конкурентоспроможність.

Перспективи подальшого дослідження комерціалізації наукових розробок з метою підвищення конкурентоспроможності економіки полягають в розробці пропозицій вирішення зазначених проблем.

Список використаної літератури. 1. Базилевич В.Д. Проблеми оцінки, охорони і захисту прав об'єктів інтелектуальної власності в Україні. // Вісник серія Економіка. – К.: ВПЦ "Київський національний університет" № 142. – 2012. – С. 5-9. 2. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність. Підручник / В.Д. Базилевич. – К.: Знання, 2006. – 344 с. 3. Портер М.Е. Конкуренція. Издательство "Вильямс", 2002. – 495 с. 4. Сучасна енциклопедія. <http://www.academic.ru/> 5. Інтернет ресурс : <http://www.investorwords.com> 6. Scumpeter J. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. – N.Y.-L., 1939. p. 68-69. 7. Вікіпедія – вільна енциклопедія, <http://ru.wikipedia.org/> 8. О.Б. Бутнік-Сіверський. Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт. Інтернет ресурс: http://www.butnik-siversky_transf_intel_vlasnosti_v_produkt 9. Інтернет ресурс <http://russiantechology.ru/index.php?module=articles&articleid> 10. Комерціалізація результатів наукових досліджень: проблеми, підходи, інструменти, напрями розвитку / Т.К. Куранда, В.М. Євтушенко. – К.: УкрІНТЕІ, 2010. – 72 с. 11. Цибульов П.М. Комерціалізація науково-дослідних робіт // П.М. Цибульов-Науково-технічна інформація. – № 2008. 12. Інтернет ресурс : ZN.UA. 13. Суліма Є.М. Проблеми і завдання проведення наукових досліджень в університетах. / Виступ Першого заступника Міністра освіти і науки, молоді та спорту України Є.М. Суліми на Міжнародній науковій конференції "Високі технології в наукових дослідженнях університетів: нанотехнології та наноматеріали, інформаційні технології, енергоефективність, технології високих напруг" 19-20 жовтня 2012 року, м. Харків <http://www.mon.gov.ua/.../Виступ%20Суліми%20Є.%20М.%20високі%20технології.doc> 14. Офіційний сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка : <http://www.univ.kiev.ua/ru> 15. Конференція "Роль інновацій у підвищенні конкурентоспроможності регіонів", організована Агентством регіонального розвитку Криму (м. Сімферополь, 25 листопада 2011 р.).

Надійшла до редколегії 15.01.13

критерій для поділу ферм за розміром береться реалізація продукції. Ферми, які продають за рік продукції на суму більше 250 тис. дол., відносяться до великих, від 20 до 250 тис. дол. – до проміжних (середніх), від 1 до 20 тис. дол. – до малих.

Малі фермерські господарства становлять більше 60% усіх ферм країни. Стільки ж ферм мають у користуванні від 0,42 га до 42 га сільськогосподарських угідь [1]. На середні ферми припадає понад 26,0% господарств, землекористування яких становить до 250 га. Однак малі ферми за обсягом продаж можуть мати земельні ділянки середніх і навпаки, оскільки виручка залежить від виду виробництва, спеціалізації, зон розмі-